

Dombi Józsefné

BEETHOVEN MŰVEK SZEGEDEN, VARIÁCIÓK, MAGYAR VONATKOZÁSOK

A tanulmány Beethoven születésének 250. évfordulója alkalmából feltérképezi azon művek egy részét, amelyek elhangzottak a szegedi hangversenyéletben. Ez alkalommal lehetőség nyílik neves előadók felidézésére is. A történeti visszatekintés mellett cél a megszólaltatott művek közül a variációk témáinak feltárása, az elhangzott művek magyar vonatkozásainak bemutatása.

A kutatás módszere dokumentumelemzés, valamint személyes visszaemlékezés. A vizsgált időszak Bartók Béla szegedi koncertjeivel kezdődik (1910-39), majd kitér a Filharmónia által szervezett néhány programra (1950-75, 2017-2020), az SZTE JGYPK Ének-zene Tanszékének Beethoven műsoraira (1973-2020), az SZTE Őszi, Tavaszi Kulturális Fesztiválra (2000-2020), a Szent Gellért Fesztivál műsoraira (2007-2020), A Bartók Béla Művelődési Ház által (2002-2007) szervezett szólóestekre, évszám nélküli emlékezetes hangversenyekre.

Bartók Béla 1910-39 között 9 hangversenyt adott Szegeden. Bartók már tanulóéveiben is játszott Beethoven műveket. Ezek közül is figyelemreméltó a 10 éves korában Nagyszőlősen előadott *op. 53. C-dúr Waldstein szonáta I tétele*, majd a Zeneakadémiai felvételi vizsgán játszott *op. 57 Appassionata szonáta*.

Szegeden 1910-ben kamaraesten hangzott el az *op. 70. D-dúr trió*, a Waldbauer Trió előadásában. A kritika kiemelte az előadók technikai felkészültségét és az előadók művészi tehetségét (Péter, 1981, 22-23). Bartók ezután négy önálló hangversenyt adott 1921, 1923, 1925 és 1929-ben A második hangversenyen Beethoven: *op. 10 no.2. F-dúr*, a harmadik szólóesten az *op. 31 no. 3. Esz-dúr* és a negyedik szólóesten *op. 81/a Les Adieux szonáta* hangzott el. 1939-ben Zathureczky Edével adott kamaraestet. Négy hegedű-zongoraszonáta hangzott el. Az *op. 30 no. 1 A-dúr*, az *op. 24. F-dúr „Tavaszi” szonáta*, az *op. 30 no. 3. G-dúr* és az *op. 47. „Kreutzer” szonáta*. A hangversenyről megjelent kritika felsőfokú jelzőkkel illette az előadást. *„Nem a technikai bravúrok kápráztattak, bár e téren is a legtökéletesebbet nyújtották, hatványozottan a Kreutzerben, de az az áldozásszerű alázatosság, ami nélkül Beethoven interpretálása maradéktalanul el sem képzelhető. Nagyvonalú teljesítményük lázba hozta a Tisza nagytermét szépen megtöltő közönséget. Meleg ovációkkal, szünni nem akaró tapssal ünnepelték a két nagy muzsikust, akiknek koncertjénél méltóbban nem is kezdhetne volna évadját a kitűnő Harmónia”* (Péter, 1981, 105).

A Filharmónia által szervezett programokon rendszeresen szerepeltek a szimfóniák és a versenyművek. Neves szólisták közül megemlíthetjük Vaszy Viktor, Ferencsik János karmestereket, Fischer Annie, Zempléni Kornél zongoraművészeket. A hármasszeres egyik előadása 1985. febr. 21-én volt, a szólisták: Bódás Péter (zongora), Szenthelyi Miklós (hegedű), Onczay Csaba (gordonka) a Szegedi Szimfónikus Zenekart Robert Houlihan vezényelte (Maczelka, 1999, p.160).

Bódás Péter szólóestjein ritkán felhangzó művek is szerepeltek, pld. az *op. 77. g-moll zongorafantázia*, a *32 variáció*, az *F-dúr Andante*. Kamaraestjein számos *hegedű-zongora szonáta* hangzott el, valamint az *op. 102. cselló-zongora szonáta* Sin Katalin közreműködésével (Maczelka, 1999, pp.138-176).

A közelmúlt Filharmónia hangversenyeinek felejthetetlen emléke 2018. máj. 7-én a Szegedi Szimfónikus zenekar *III. Eroica szimfónia előadása* Kovács János vezetésével. A 2020 évi ajándék koncerten, melyet a Dóm téren rendeztek elhangzott a *Prométheusz nyitány*, a *D-dúr*

hegedűverseny op. 61. Kosztándi István szólójával és a *VI. szimfónia* Gyüdi Sándor vezényletével.

Az Ének - zene Tanszék 1977-es Beethoven megemlékezése során elhangzott a *G-dúr Rondo*, a *Fidelio: I. Leonóra áriája* az első felvonásból, a *cisz-moll op. 27 no. 2.*, az *op. 24 F-dúr Tavaszi szonáta*, az *op. 13 Patetique szonáta*. Az előadók Bárdi Sándor (ének) Dombiné Kemény Erzsébet (zongora) Mészáros Emma (zongora), Monoki Lajos (hegedű), Szabadyné Békési Magdolna (ének), Szabó Orsolya (zongora) voltak.

A távoli kedveshez dalciklus op. 97. a 2010-es években Sallay Gergely hallgató előadásában is hallható volt Maczelka Noémi (zongora) közreműködésével. Maczelka Noémi zongoraművész több Beethoven szonátát szólaltatott meg. Emlékezetes az *op. 26. Asz-dúr szonáta*, az *op. 31. no. 2. d-moll szonáta* és a *G-dúr zongoraverseny* a Salieri Kamarazenekar közreműködésével, Pál Tamás vezényletével. Altorjay Tamás repertoárján szerepelt Beethoven *Fidelio: Rocco áriája*. Varjasi Gyula a Vaszy Kórus tagjaként énekelt a *IX. szimfónia* előadásában, valamint énekelt a *Fidelio operából* a *Rocco áriát*.

Az SZTE Kulturális Fesztivál műsorát 2004-től tekintetem át. Viszonylag kevés Beethoven mű hangzott el.

2004. ápr. 13-án az Egyetemi Tavasz megnyitó ünnepségén a *II. D-dúr szimfónia op. 60.* hangzott el az Universitas Orchester Ulm előadásában, vezényelt Burkhardt Wolf.

2007. okt. 19-én a *B-dúr op. 97. Főherceg Trió* Rácz József (hegedű), Kaszanyitzky András (cselló,) Réti Balázs (zongora) előadásában, október 26-án Scholz Anna (gordonka) és Turcsányi Janka (zongora) estjén *Variációk a „Bei Männern, welche Liebe fühlen”* témára WoO46., és az *A-dúr gordonka-zongora szonáta op. 69.* hangzott el.

2008. okt. 7-én a *c-moll hegedű -zongora szonátát op.10 no.2.* hallhatta a közönség Zádory Édua (hegedű) és Raluca Stirbat (zongora) előadásában.

2010. okt. 20-án Faragó Márk zongoraművész az *op. 31. no. 3. d-moll szonátát* játszotta.

2013-ban Fülei Balázs az *op. 90.e-moll szonátát* és a hangversenyen ritkán felhangzó *op. 126. Hat bagatell*t tűzte műsorára.

2014-ben az SZTE Zeneművészeti Kar Szimfonikus Zenekara a *VII. szimfóniát* szólaltatta meg Somorjai Péter vezényletével.

2015. ápr. 21-én ismét elhangzott a *Kreutzer szonáta* Elisabeth Pitcairn (hegedű) és Szokody Anikó (zongora) előadásában.

2016. október 11-én Fülei Balázs bemutatta az *op. 34 F-dúr variációkat*, a következő évben pedig a *Holdfény szonátát*.

2018. május 3-án Maczelka Noémi és Francesca Gesualdo (Erasmus hallgató) eljátszották a *D-dúr négykezes zongoraszonátát*.

2019. október 11-én Beethoven utolsó 3 zongoraszonátáját *op. 109, op. 110, op. 111* Fülei Balázs mutatta be magyarázattal.

2019. október 18-án szintén ritkán hallható mű, az *op. 11. Trió* csendült fel Varga Laura (fuvola), Vizsolyi Livia (fagott), Klebniczki György (zongora) előadásában.

Megállapíthatjuk, hogy a gyakran elhangzó művek mellett itt is hallhattunk igen ritkán előadott darabokat. A zongoraszonáták előadása gyakoribb volt a zenekari, kamarazenei műveknél. Az Egyetemi Kulturális Fesztivál műsorszerkesztése hozzájárult a zenetörténeti ismeretek bővítéséhez is.

A Bartók Béla Művelődési Ház szervezésében 2002-2007 között került megrendezésre **Fellegi Ádám koncertsorozata**. A Liszt-díjas zongoraművész évenként nyolc alkalommal tartott szólóestet, a zongorairodalom legnagyobb műveit mutatta be Bachtól egészen a XX. századig. Beethoven összes zongoraszonátája elhangzott magyarázattal. Egy-egy alkalommal 4 szonátát hallhattunk. A magyarázat során mind a keletkezéstörténetet, mind a formai felépítést szemléletesen magyarázta az előadó. A szonáták mellett Beethoven kamarazenei alkotásaiból elhangzott a *Kreutzer szonáta op. 47.* Kosztándi István (hegedű) és a *B-dúr Főherceg Trió op. 97.* Kosztándi István (hegedű), SinKatalin (gordonka) közreműködésével. A zongoravariációk közül megszólalt a *Diabelli változatok op. 120.* és az *Eroica változatok op. 35.*

Fellegi Ádám a Beethoven szimfóniák Liszt átíratát is megismertette a közönséggel. elhangzott a *III., V., VI., VII., IX. szimfónia átírat.*

A Szent Gellért Fesztivál 2007-ben alakult. A koncertprogramját tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy nagy hangsúlyt helyeztek a klasszikus kor zeneszerzői műveinek tolmácsolására. Az erre az alkalomra alakult zenekar tagjai fiatal magyar, osztrák, cseh és koreai muzsikusból álltak. Műsorukon Beethoven *2.4.5.6.7.8.9. szimfóniája* hangzott el Robert Christian Bachmann és Yoon Kuk Lee vezényletével. Emellett 2020-ban jelentős zongoraszonáták is megszólaltak Balázs-Piri Soma, Boros Misi, Bogányi Gegely, Palojtay János zongoraművészek előadásában. Cselló-zongora kamaraműveket Rohmann Ditta - Palojtay János, hegedű-zongora szonátákat Kelemen Barnabás, Kokas Katalin, Palojtay János mutatott be. A „*Razumovszkij*” kvartettet a Kelemen kvartett előadásában hallhatta a közönség.

Felejtetetlen koncertek évszám nélkül.

Itt elsősorban személyes emlékeimet sorolom föl, amelyeket évszám nélkül jegyeztem le. Rév Livia Párizsban élt zongoraművésznő a *c-moll zongoraversenyt op. 15.* adta elő a Salieri kamarazenekarral, Pál Tamás dirigálásával. Emlékezetes előadók voltak Sebők György, Frankl Péter, Starker János, Dennis Russel Devis, Pauk György, Jandó Jenő, Fenyő Gusztáv.

Gregor József a Dómban rendezett hangversenyen énekelt a *Gellert dalokból az Isten dicsősége c.* dalt (Ezt Németh József Liszt-díjas operaénekes is többször előadta).

Bán Sándor (1913-2015) világtalan zongoraművész az 1960-as évek közepén drámai sikerrel játszotta az *Appassionata* szonátát. Tanítványainak felhívta a figyelmét a variációkra; emellett tanított számos szonátát.

A variáció előfordulása a bécsi klasszikus mestereknél.

A bécsi klasszikusok variáció-sorozatában gyakran kerül sorra egy vagy több karakter-variáció. Ezek a karaktervariációk akár hangnem, akár mozgásjelleg tekintetében elütnek a téma karakterétől. Így számos dúr-téma variációi sorában az azonos alaphangú mollban (Minore), moll-téma variációi között az azonos alaphangú dúrban (Maggiore) álló variáció kerül sorra; a mozgásjelleg elütő karakterének tényezői egyrészt tempóbeli, másrészt metrumbeli különbségek: gyors témához lassú variáció vagy viszont, páros ütemű témához páratlan ütemű variáció vagy viszont.

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_546_elemzo_formatan/ch07.html

Beethoven életművében fontos szerepet töltött be a variáció. Nemcsak, mint műfaj, de formaként is előfordul szonátákban, szimfóniákban, triókban egyaránt. Ha műfaji oldalról közelítjük meg, akkor nemcsak zongoravariációkkal, hanem hegedű-zongorára, cselló-zongorára írt variációkkal is találkozunk. A vizsgálódás során feltérképeztük, hogy mely zeneszerzők témáit dolgozta fel Beethoven. Minél egyszerűbb témát választott, egyre

bonyolultabb, egyre színesebb variációk keletkeztek. Beethoven első kiadott műve is egy variáció volt Dressler egyik indulójára.

Ez a variáció 1782-ben keletkezett ajánlása Felice von Wolf -Metternich grófnőnek szült. A c-mollban íródott téma 2 nyolc ütemes periódusból áll, melyhez akkordikus kíséretet írt Beethoven. A témához 9 variáció kapcsolódott. Valamennyi az alaphangnemből van, kivétel a befejező variáció, amely az azonos alapú dúrban szólal meg és ezzel zár a tétel. Beethoven korai (1782-1800) alkotóperiódusában írt variációk témája korabeli francia, német, olasz szerzőktől való. A megjelenés sorrendjében Righini, Dittersdorf, Haibel, Paisiello, Gretry, Wranitzky, Salieri, Süßmayr, Winter egy- egy témáját választotta. Saját témára egy variáció készült 1800-ban. A svájci népdalra írt *F-dúr* 6 variáció zongorára és hárfára is elkészült. Az első op. számmal ellátott variáció 1802-ben látott napvilágot, ez az op. 34. variáció, mely új típust képviselt. Mindegyik más hangnemből íródott, minden egymást követő variáció egy kis terccel lentebb levő hangnemből van, emellett a metrum is változott a variációk során. 1823-ig további hat mű látott napvilágot. Három variáció: a „God save the King”, „Rule Britannia” „Diabelli” kivételével saját témát választott Beethoven. 1802-ben keletkezett a Tizenöt variáció fűgával „Eroica-variációk”, op. 35. A variáció témáját a Tizenkét kontratánban és a Prométheusz teremtményei c. balettben is feldolgozta. Mivel a III. szimfónia zárótételében is ez a téma hangzik el, így a variáció utólag az Eroica variáció nevet. A Tizenöt variáció *Esz-dúr* hangnemű (Pándi, 1980. 162. p.), kivéve az utolsó előtti, ami *esz-moll*. A hetedik variáció ellenpontos szerkesztése mintegy előkészíti a zárótétel fűgáját. (Pándi, 1980. 162.p.)

Az 1806-ban megjelent 32 variáció c-moll a barokk passacagliára emlékeztet. Ez a variáció nem kapott op. számot.

A zongoravariációk csúcspontja a Harminchárom változat Diabelli keringőjére op. 120. Anton Diabelli (1781-1858) olasz származású osztrák zeneszerző. 1818-ban betársult a Peter Cappi Zeneműkiadó Vállalathoz. 1824-52 között Diabelli és Társa néven működött. Diabelli ötven zeneszerzőt kért fel, hogy az általa adott keringő témára variációkat írjon a Hazai Műegylet (Vaterländischer Kunstverein) számára. Beethoven 1819-től 4 éven keresztül dolgozott a témán, és 1823-ban 33 darabot küldött a felkérőnek. A hatalmas variációsorozatot önálló kötetben jelentette meg a kiadó 1824-ben.

A négykezes zongoraművek között is fellelhetünk variációkat. Korai kompozíció a Waldstein gróf témájára írott 8 variáció, továbbá a Brunszvik testvérek, Teréz és Josephin számára ajánlott 6 variáció.

A kamarazene alkotások között is találunk variációkat: Mozart: Don Giovanni „La ci darem la mano” témájára, melynek az előadói apparátusa 2 oboa, angolkürt. A vonóshangszerekre írt variációk témáit Mozart operákból választotta. A Figaro házassága „Se vuol ballare” témájára hegedű- zongora variációt írt. Cselló-zongorára három variáció is született:

Händel: Judás Makkabeus témájára, 12 variáció Mozart: A varázsfuvola c. operából „Ein Mädchen oder Weibchen” témára, 7 variáció Mozart: A varázsfuvola „Ein Männern, welche Liebe fühlen” témájára. (Caeyers, 2008. 597-598 pp).

A variációs forma megtalálható a triókban illetőleg a szonátákban is, ennek legtipikusabb példája az op. 26. *Asz-dúr szonáta I. tétéle*, az op. 109-es *E-dúr szonáta 3. tétéle*, és az op. 111. *szonáta II. tétéle*.

Magyar vonatkozású művek

Beethoven hatalmas életművében néhány magyar vonatkozású mű is fellelhető. A magyar vonatkozást a művek keletkezési helye, Beethoven ajánlása, vagy a felkérés jellemzi. Az ajánlások elsősorban zongorára írott kompozíciók, de két magyar vonatkozású zenekari művet és egy misét is találunk az életműben. Az ajánlások egy része a Brunszvik családhoz kapcsolódik.

Beethoven és a Brunszvik család kapcsolata 1795-re vezethető vissza. Az Artaria Kiadó előfizetési felhívást tett közre Beethoven op. 1. Három triójára. A Wiener Zeitungban megjelent előfizetők névsorában olvasható özv. Brunszvik Antalné neve is, aki lányai számára rendelte meg a Triókat. 1799-ben két nagyobb lányát, Terézt és Josephint Bécsbe vitte, ahol egyrészt a társasági életbe szerette volna őket bevezetni, másrészt zenei képzésük fejlesztése érdekében Beethoven nyerte meg zongoratanárnak. (Környei,14.p). A zeneszerző nagyon meg volt elégedve tehetséges tanítványaival. Búcsúzásként egy négykezes darabot ajánlott Teréznek és Josephinnek Goethe „Nähe des Geliebten” című, „Ich denke dein” kezdetű költeményére írt dal négykezes variációit. (Környei,15.p). A zeneszerző később több alkalommal járt Martonvásáron és Budán. Jó barátságot kötött Brunszvik Ferencsel is. 1800-ban Beethoven Budán Punto kürtművésszel adott hangversenyt, ahol a zongorára és kürtre írt szonáta hangzott el. ((Környei,17. p).

Brunszvik Josephin házasságot kötött Deym Józseffel, aki a Müller Kunstgaléria tulajdonosa volt Bécsben. A hatalmas palotában lehetőség volt hangversenyek szervezésére. Beethoven rendszeres vendége volt a rendezvényeknek. Itt ismerte meg Giulietta Guicciardit, a Brunszvik lányok Olaszországban élő unokatestvérét. Beethoven 1802-ben Giuliettának ajánlotta az *op. 27. cisz-moll* szonátát. Brunszvik Ferenc 1806-ban látta vendégül Beethoven Martonvásáron. Itt fejezte be a zeneszerző az *op. 57. f-moll Appassionata* szonátát, melyet Brunszvik Ferencnek ajánlott. 1809-ben Beethoven ismét Budán és Martonvásáron járt. Ekkor írta az *op. 77. g-moll zongora-fantáziát*, melyet Brunszvik Ferencnek és az *op. 78. Fisz-dúr szonátát*, melyet Brunszvik Teréznek ajánlott.

1811-ben Beethoven Teplitzben nyaralt. Ekkor kereste meg levélben Brunszvik Ferenc, aki mint közvetítő, kérte a szerzőt, hogy a pesti német színház megnyitójára zenésítse meg August von Kotzebue német drámaíró két jelenetét, az István királyt és az Athén romjait. Az ősbemutatón a művet Beethoven vezényelte 1812. február 19-én. (Környei, 43.p).

Az Esterházy családdal is kapcsolatban állt Beethoven. Esterházy II. Miklós misét rendelt nála, melyet meglepetésnek szánt felesége névnapjára. A C-dúr Kismartoni misét 1807. szeptember 13-án mutatták be a zeneszerző vezényletével.

A Beethoven év jegyében összefoglaltuk a szegedi koncertéletben felhangzó művek egy részét. Megállapíthatjuk, hogy neves előadók, karmesterek tolmácsolásában sok Beethoven művet ismerhetett meg a közönség élőben. A műsorban jelentős variációk is elhangzottak, ezért bemutattuk a variációs művek témaválasztását az életműben. Mivel a ritkán felhangzó művek között találtunk magyar vonatkozásokat, így összefoglaltuk ezeket a kompozíciókat is. Az utókor figyelmét szeretnénk volna felhívni a művek sokféleségére, emellett a még el nem felejtett, vagy részben elfelejtett kiváló előadókra.

Irodalom:

Caeyers, Jan: *Beethoven*. Tripotex Elektronikus Kiadó Kft. Budapest, 2013

Környei Elek: *Beethoven és Martonvásár*. Fejér Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala Athenaeum nyomda évszám nélkül

Maczelka Noémi: *Bódás Péter Emlékkönyv*. Szerzői magánkiadás Szeged,1999

Pándi Marianne: *Hangversenykalauz IV. Zongoraművek*. Zeneműkiadó Budapest, 1980

Péter László: *Bartók Szegeden*. Szeged Városi Tanács V.B. Művelődési Osztály Szeged, 1981

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_546_elemzo_formatan/ch07.html
A letöltés ideje: 2020. október.3.